Řazení, které jsme právě nastínili, se zdá sice složité, ale jeho důsledné provedení nám zaručí, že se ani mezi sebesložitějšími variantami neobjeví táž šifra na dvou místech. Jediná a naprosto stejná šifra může ovšem patřit dvěma i více autorům; v tomto případě jdou za sebou nejprve lístky toho autora, který dané varianty šifry nejdříve použil, a to ze všech příslušných časopisů a ročníků (nejlépe abecedně podle časopisů a uvnitř téhož časopisu chronologicky), potom autora druhého atd.; použili-li dva autoři téže šifry současně, řadíme dříve šifry autora, který abecedně předchází, a jde-li i o stejná jména, rozlišíme je podle časopisů, do nichž přispívali.

Zbývá ještě učinit zmínku o řazení dešifračních lístků na práce anonymní. Zde je situace podstatně jednodušší, protože záhlaví těchto lístků obsahuje názvy prací, a lze je tedy řadit abecedně. Při shodě názvů je ovšem třeba přihlédnout i k abecednímu pořadí časopisů, v nichž se tyto práce vyskytly, a tak je rozlišit.

-.-

Znovu opakujeme, že všechna schémata, která jsme v tomto oddíle o řazení lístků všech druhů uvedli, nelze chápat jako dogmatické normativní vzory. Rovněž v nich nelze vidět hierarchické celky ve smyslu hodnotícím. A zvláště je třeba mít na mysli, že šlo o třídění v kartotékách, které nelze vždy beze změny převzít pro bibliografie určené k publikaci, kdy musí jeho konečnou podobu vždy ovlivnit a upravit povaha konkrétního materiálu a cíl bibliografie mnohem specifičtěji, než je tomu v povšechných kartotékách.

3. Vlastní redakce speciální bibliografie

Seřazením v kartotékách je ukončen a uskutečněn jeden druh redakčního postupu. Protože však v kartotékách shromažďujeme především široký materiál jak co do obsahu, tak co do časového rozmezí, přičemž nepředpokládáme uveřejnění všeho seřazeného materiálu tiskem přesně v té podobě, v jaké je v kartotékách, bude se třeba zamyslit nad dalším druhem redakčního postupu, nad vlastní redakcí speciálních literárněvědných bibliografií pro definitivní zveřejnění tiskem.

Tady bude ještě mnohem obtížnější stanovit definitivní redakční pokyny předem. Proto ještě víc než dříve bude smyslem těchto poznámek vést bibliografa k odpovědnému myšlení nad bibliografickým materiálem a cílem dané bibliografie, k myšlení vycházejícímu z literárněvědné analýzy materiálu a z rozlišení jeho specifických vlastností, k myšlení, které předem odmítne jakákoli ustrnulá schémata z analogií, která právě u bibliografie svádějí ke zcela mechanickému opakování.

K redakční práci můžeme ovšem přistoupit až po všech náležitých kontrolách, kdy si jsme naprosto jisti, že máme příslušné záznamy shromážděny v patřičné úplnosti a že jednotlivé údaje jsou přesné. Přitom musíme použít jako kontrolního prostředku všech dosavadních bibliografií a bibliografických pomůcek, v nichž je naše téma nějak zachyceno, a všechny zjištěné rozpory odstranit srovnáním přímo s materiálem. Teprve pak můžeme přistoupit k vlastní redakční práci.

Hlavní obecnou zásadu musíme mít stále na paměti: způsob uspořádání musí optimálně vyhovovat ve dvou směrech - jednak musí vycházet z konkrétního bibliografického materiálu samého, a

tedy definitivní rozhodnutí o podobě bibliografie může padnout až po seznámení se s materiálem, jednak musí co nejúplněji, nejúčelněji a nejpřehledněji uspokojit zcela určitý cíl, daný potřebou literární vědy právě vzhledem k tomuto materiálu. Z obou těchto prvků však musí vycházet nejen způsob uspořádání bibliografie, nýbrž i konečná podoba jednotlivých záznamů, přičemž často jedno ovlivní druhé.

Především bude změněna grafická úprava záznamu proti záznamu pro kartotéku; přitom musí bibliograf počítat s nejrůznějšími možnostmi jak druhů písma, tak odstavcování, což zpřehlední jeho práci a umožní orientaci podle nejrůznějších hledisek zároveň. Také rozvržení jednotlivých částí záznamu lze účelně využít (tak například ve vydané Neumannově bibliografii má zvláštní vyznačení názvu časopisů umožnit snadné shromáždění materiálu z téhož časopisu, což zvlášť ocení editor jeho sebraných spisů nebo uživatel hledající určitou práci, na jejíž název si nevzpomíná, ale o níž ví, že vyšla v určitém časopisu). Vůbec grafickou úpravu nesmí bibliograf podceňovat a přenechat ji technickému redaktorovi; v každém zvláštním případě ji musí zvlášť promyslet přímo ve vztahu k materiálu a účelu bibliografie.

Proti kartotéčnímu záznamu dojde dále ke změnám ve vlastním bibliografickém záznamu. Tak například při chronologickém uspořádání podle let, není třeba opakovat letopočet ročníku, na druhé straně je však výhodné uvádět příslušné roky v živých záhlavích. U personálních bibliografií mizí ovšem i jméno autora v první části záznamu, ale podepsal-li autor práci jiným způsobem než svým plným jménem, je to třeba na patřičném místě, nejlépe na konci bibliografického záznamu, zaznamenat. Podobně mizí i

záhlaví, jehož funkci přejímá název příslušného oddílu, do něhož jsou záznamy vřazeny. Vůbec každý zbytečně opakovaný údaj znepřehledňuje, ba zkresluje bibliografii a je jí stejně na závadu jako údaj chybějící.

Redakční zpracování speciální bibliografie zásadně ovlivní také podobu záznamu předmluv, doslovů a statí ve sbornících. Pro uspořádání v kartotéce stačilo vyhotovit všechny příslušné autorské lístky týkající se téže knihy stejně a rozlišit je pouze v záhlaví příslušným jménem. V personální bibliografii, kdy nás však zajímá pouze jediný autor, například autor doslovu, bude vlastní bibliografický záznam přizpůsobem záznamu práce časopisecké; například pro bibliografii F.X. Šaldy budou záznamy jeho předmluv vypadat takto:

Předmluva v knize O. Levý: Alfred de Vigny. Literární studie. Praha, A. Srdce [1929]. Str. I-V.

Henri Bremond. Předmluva v knize H. Bremond: Čistá poezie. Z fr. přel. Ladislav Kratochvíl. (Ars, sv.16). Praha, Orbis 1935. Str. 7-19.

Obdobně pro bibliografii Karla Poláka bude mít záznam jeho studie ze sborníku O českou literární kritiku (viz vzor na str.41) tuto podobu:

F.V. Krejčí, typ kritika socialistického. Studie ve sborníku O českou literární kritiku. Vůdčí zjevy kritiky let devadesátých. (Ars, II.řada - literárněhistorické studie). Praha, Orbis 1940. Str. 68-92.

Podobně by byl upraven i bibliografický záznam, ovšem s uvedením autorství K. Poláka na začátku, i pro soupis literatury o F.V. Krejčím. V případě potřeby je možno také doplnit záznam podrobnější anotací.

Všimněme si dále, v kterém směru ovlivňuje redakci bibliografie materiál, který má být redakčně uspořádán.

Je samozřejmé, že jiné zpracování si především vyžádá bibliografický materiál jediného autora (tedy bibliografie personální se svou různou povahou i s různými cíli od autora k autorovi) na rozdíl od bibliografie třeba určitého období. I když v obou případech bude základním prvkem řazení záznamů chronologie, je na první pohled zřejmé, že způsob roztřídění materiálu bude zásadně rozdílný. Při personální bibliografii se budeme ptát, na kolik chronologických řad je účelné rozčlenit materiál toho či onoho autora, aniž by byla porušena jednota a vývoj jeho díla, které musí bibliografie odrazit a předvést v náležitých vztazích (beletrie - literatura nauková; knižní dílo - dílo uložené do časopisů; próza - poezie apod.). Naproti tomu bibliografie určitého období musí z charakteru materiálu rozhodnout zásadní otázku, má-li zpracovat materiál daného období jako celek obrážející literární proces v jednotlivých žánrech (poezie, próza, drama, teorie, kritika, literární historie), nebo podat soubor personálních bibliografií autorů, tvořících v daném období, popřípadě personální soupisy literatury z daného období o osobnostech, které v něm byly předmětem zkoumání literární kritiky a literární vědy vůbec.

Přitom se i hlediska uspořádání mohou dost podstatně lišit i uvnitř jediného druhu bibliografie, například bibliografie personální: Není například účelné v bibliografii Fučíkově vyčleňovat jeho celkem nečetné povídky a epigramy z řady jeho statí literárních a politických, s nimiž tvoří bezesporu jednotu danou jeho živým usilováním sociálním a politickým, zatímco u

jiného autora bude rozdělení na tyto jednotlivé žánry účelné a nutné. A zvláště bibliografie určitého období může být vzhledem k povaze materiálu zpracována různě, podle toho, bude-li podávat jen práce beletristické nebo jen práce literárněvědné, nebo obojí.

Zároveň se musí pro všechny druhy bibliografií zásadně a přitom často odlišně řešit otázka, kam klást základní úplný záznam a kam odkazy na tento záznam, protože není účelné klást týž záznam na několik míst; že nesprávné umístění záznamu nejen mate, nýbrž přímo ztěžuje orientaci a zkresluje pohled na dílo jako celek, není snad třeba zdůrazňovat. Například zatímco v personální bibliografii Fučíkově bude tedy účelné vřadit epigramy do jedné chronologické řady s ostatními jeho časopiseckými pracemi a jejich žánrovou odlišnost vyřešit technickou podobou záznamu, třeba graficky, a příslušný oddíl epigramů nahradit rejstříkem s pouhými odkazy, bude naproti tomu u Machara účelné řadit četné jeho epigramy do samostatné skupiny, a pokud se týkají literární tematiky, pořizovat k nim na příslušném místě ve skupině literárněkritických prací odkazy. Kdybychom postupovali v obou případech stejně, zkreslili bychom buď pohled na členitost díla Macharova, v němž mají epigramy důležité místo, nebo bychom zbytečně atomizovali jednotu díla Fučíkova, v němž hrstka epigramů útočí týmž směrem, společně s jeho pracemi politickými i literárními a v těsném sepětí s nimi.

Že nastane situace ještě složitější u bibliografie určitého období, zvláště celkové, tj. shromažďující beletrii, práce teoretické, literárněhistorické a kritické, není snad třeba zvlášť zdůrazňovat. Zde musí bibliograf, má-li být jeho práce něčím víc než pouhým mechanickým seznamem, citlivě rozhodovat

(zvláště u prací pomezných), kam patří základní záznam a kam odkaz.

Pokud jde o ovlivnění podoby bibliografie jejím cílem, je situace zvlášť obtížná, protože cíle bibliografie mohou být nejrůznější, často velmi složité a diferencované v celou řadu cílů dílčích a nelze je chápat bez vztahu k danému materiálu. Tak mají své specifické cíle bibliografie personální i bibliografie celých období, jež si už samy vynucují zvláštní způsob zpracování, modifikovaný zcela určitými hledisky. Je-li cílem bibliografie představit dílo určitého autora, musí toto dílo zaznamenat nejen v nejúplnější podobě, ale musí umožnit v něm i orientaci z nejrůznějších aspektů (formálních, časových, tematických aj.). Jestliže tedy povaha materiálu a cíl personální bibliografie určily uspořádání bibliografie, musí ještě vymezit i potřebu vhodných rejstříků, které zpřístupňují dílo po nejrůznějších stránkách; o druzích rejstříků a jejich údajích promluvíme stručně v závěru.

Cíl bibliografie určí dále i heuristický postup bibliografa: zatímco bibliograf určitého období bude pátrat po zapadlých tiscích a časopisech určitého období, bude se sestavovatel personální bibliografie pídit, často na základě korespondencí, biografií, autobiografií apod. nejen po časopisech, do nichž jeho autor mohl přispívat, ale i po autorství jeho prací nepodepsaných nebo podepsaných pseudonymem, přičemž mu bude často dobrou pomůckou bibliografie obecná. Ta jej může přivést na stopu tam, kde by ho jinak pátrat ani nenapadlo (například v odlehlých regionálních časopisech nebo ve vědeckých časopisech nejvzdálenějších oborů - práce o Karlu Čapkovi v Časopisu českých lékařů

apod.). Tyto a všechny ostatní heuristické postupy nejsou ovšem vlastní redakcí, ale redakce v nich musí mít jasno, když uvažuje o úplnosti bibliografie. S tím souvisí i zvlášť obtížná, ale i důležitá otázka stanovení a uvádění prací pochybného autorství, dubií, především zase u bibliografií personálních; je to opět příklad, kdy bibliograf musí být důvěrně obeznámen s literárněvědnou problematikou svého předmětu, neboť postupy ryze bibliografické ho tu nechávají v koncích.

Konečně vlastní a nejpodstatnější prvek, jímž cíl bibliografie ovlivňuje její podobu a s nímž musí redakce nutně počítat, tkví v rozdílu mezi bibliografií vědeckou a populární, většinou doporučující. Rozdílný charakter se projeví hlavně ve výběru prací a v podobě anotace. Zatímco vědecké bibliografii půjde o relativní úplnost závažných prací, byť rozsahem sebedrobnějších (odmítne například pouze bezvýznamné poznámky - absolutní úplnost je stejně iluzorní a nelze ji vyžadovat v úrovni kvantitativní, nýbrž kvalitativní, jako úplnost všeho podstatného), bibliografie doporučující vybere i z těchto závažných prací jen práce toho zaměření, jež hodlá doporučovat. A zatímco anotace vědecké bibliografie budou převážně popisné a analytické, bude se v anotacích bibliografie doporučující projevovat vztah k uživateli laikovi, budou tedy převážně vysvětlující. Při této příležitosti bude třeba říci i několik slov k otázce, jak bibliografie hodnotí.

Především to naprosto neznamená, že bibliografie známkuje zachycované práce v anotacích; podrobné a zásadní zhodnocení práce může podat jen kritik v řádně zdůvodněné recenzi, a nikdy bibliograf v anotaci, i když by chtěl přejmout výsledné hodnocení recenzentovo. Hodnotící přístup bibliografa se ve vědecké bib-

liografii projevuje především v jeho kritickém a poučeném vztahu k materiálu, z něhož v y b í r á (a vybírá nutně, i když usiluje o tzv. úplnost), v jeho vztahu k uspořádání materiálu a v podrobnosti a přesnosti tezí, pokud je zachycuje v analytické anotaci, popřípadě i ve vymezení rozsahu tématu práce v anotaci popisné. Hodnocení v užším slova smyslu lze připustit pouze u bibliografie doporučující, směřující k určitému úzkému cíli a vzhledem k němu přejímající soud o dané práci, vyslovený a dokázaný současnou literární vědou a kritikou. Úkolem bibliografa však v žádném případě není hodnotit literární produkci; tu má jen podat a utřídit tak, aby poskytla badateli informace, které by ho mohly zajímat. Proto zejména anotaci musí bibliograf vypracovat výstižně, vyvarovat se nic neříkajícím klišé, mnohomluvně se neopakovat ani nevnucovat uživateli jakékoli označkování práce, o níž mu mnohem víc prozradí způsob kladení otázek a jejich řešení ve výsledných tezích. Ostatně není úkolem bibliografie, byť sebelépe anotované, nahradit badateli přímé poznání.

S otázkou hodnocení úzce souvisí otázka vypuštění záznamů o pracích z nějakého důvodu nežádoucích. Marxisticky pojatá bibliografie nepotřebuje nic zamlčovat, a proto nevypustí ze svého soupisu ani práce vysloveně protimarxistické, vyhovují-li jinak kritériím, podle nichž je bibliografie sestavována. Jejich světonázorové hledisko odhalí anotace. I tyto práce mohou být marxistickému badateli často materiálovým zdrojem, řeší-li speciální problémy, které byly dosud doménou prací nemarxistických, nebo chce-li právě tyto práce hodnotit, vyvracet apod. Vždyť vědeckou bibliografii nelze pokládat za propagační materiál a jednotlivé bibliografické záznamy za doporučování idejí zaznamenaných prací.

Nutným doplňkem každé bibliografie jsou rejstříky; rozhodnout, které rejstříky zpracovat a co v nich uvádět, je závěrečným úkolem redakční práce bibliografa. Ani rejstříky by neměl bibliograf zpracovávat mechanicky. V rejstřík by se měl v častých případech přeměnit nezbytný s o u p i s e x c e r p o v a n ý c h č a s o p i s ů, protože číselné odkazy usnadní vyhledat práce z téhož časopisu (zvláště u bibliografií personálních), naproti tomu soupis excerpovaných časopisů by měl uvádět i ty časopisy, které byly k danému účelu prohlédnuty, ale příslušný materiál se v nich nevyskytl. Také s o u p i s š i f e r, p s e u d o n y m ů a a n o n y m n í c h prací by se měl změnit v rejstřík s příslušnými odkazy. Běžný r e j s t ř í k n á z v o v ý, naprosto nutný u soupisu beletrie, nemusí obsahovat tituly těch prací kritických, politických a historických, v nichž se vyskytuje jméno osobní (v tom případě se totiž hledaný záznam najde pohodlně podle tohoto jména v rejstříku předmětovém osobním - ostatně řazení názvů typu O Zdeňku Nejedlém, Zdeňku Nejedlému apod. abecedně podle prvního písmene by byl holý formalismus). Podobně není třeba uvádět všechny názvy v doslovném znění u drobných prací majících charakter rubriky, ale čas od času různě obměňované, takže v abecedním řazení by se rozptýlily po celém rejstříku a hledání by takřka znemožnily, protože přesné názvy tohoto typu si nikdo nepamatuje (například Od redakce, Z redakce apod.); v tomto případě je výhodnější zavést v názvovém rejstříku samostatné skupiny pro ankety, prohlášení, rubriky atd. Konečně

jsou zvlášť důležité - u soupisů zachycujících studie a práce literárněvědné a kritické - r e j s t ř í k a u t o r s k ý (především u bibliografií větších období, kde jsou záznamy roztříděny systematicky nebo podle osobností, o nichž pojednávají) a p ř e d m ě t o v ý o s o b n í (především u bibliografií autorů prací kritických apod.). Zvláštnosti jednotlivých bibliografií si ovšem mohou vyžádat řadu dalších r e j s t ř í k ů p ř e d m ě t o v ý c h v ě c n ý c h, s y s t e m a t i c k ý c h apod., jejichž potřebu, podobu a funkci musí citlivá redakce rozeznat a určit.

Rejstříky jsou klíčem k bibliografii, jejichž uspořádáním dovršila uvědomělá redakce bibliografii a učinila ji schopnou podat snadno a rychle spolehlivé informace nejrůznějšího typu. Proto je nutné, aby rejstříky byly přesné a bez mezer a informace všeho druhu podávaly v největší možné úplnosti. Kromě toho, jsou-li pořízeny včas, mohou opravit nežádoucí chyby ve vlastní bibliografii (chyby ve jménech, které přešly do záznamů přímo z popisovaného materiálu, vyplynou při slučování excerpovaných jmen, např. pro autorský rejstřík apod.).

Pojednáním o redakci speciálních literárněvědných bibliografií uzavíráme tuto příručku, která si vedle stanovení účelné podoby bibliografického záznamu kladla za úkol upozornit na některé problémy, které se vyskytnou nad bibliografickým materiálem. Nemohla a nechtěla vyčerpat všechny druhy speciálních bibliografií, jejichž potřebu literární věda kdy pocítí, ani všechny problémy, s nimiž se bibliograf při své práci setká. Nemluvili jsme například o soupisu literárních časopisů, o soupisu pseudonymů, o soupisu všech vydání zvlášť významných děl apod. Přesto se domníváme, že každému, kdo by se chtěl i těmito úkoly zabývat, poskytne tato příručka podněty aspoň v tom, jak se nad takovou prací zamyslit, v jakých souvislostech ji chápat a jak zdánlivě jednoduchý materiál vidět členitě s celou řadou jeho dílčích zvláštností.

Rovněž jsme se tu nezabývali moderními mechanizačními prostředky, jejichž význam je už dnes i pro bibliografii společenských věd zřejmý, ať jde o pouhé využití okrajových děrných štítků, nebo strojových děrných štítků pro samočinné počítače. Přesto výklad zde podaný není archaismem a archaismem dlouho nebude. Přesná a účelná technika záznamu, jak jsme se ji tu snažili vyložit, a soubor materiálu, který takto shromáždíme, zůstávají nadále předpokladem pro možnost dalšího zpracování; i sebedokonalejšímu transistorovému počítači je třeba dodat základní fond jeho "paměti" a ten budeme mít v dobře a jednotně zpracované excerpci připraven. A pokud jde o redakci materiálu, nad ní se vždycky bude muset zamýšlet odborník s bibliografem (a ovšem s matematikem), protože program pro stroj musí vypracovat zase jen oni.

Uvažovat o těchto dalších problémech už příručka nehodlá. Spokojuje se s tím, že vyložila tradiční postupy tak, aby bylo zřejmé, co je na nich užitečné i dnes, a i když nejsou jednou pro vždy dané, že jsou přece s to, bude-li jich tvořivě užito, připravovat vývoj i zvyšovat úroveň bibliografie literární vědy.

-.-